

כיסופים

מאת יהודה ליבס

ר' נחמן מבין הרבה ב'געגועים', ונוקט במלה זו בצורה הברסלבית אופיינית 'גיעגועים', שבצליל שלה אפשר גם לשמוע משהו ממשמעותה. אבל מלה זו אינה מצויה בספר הזוהר, שבו משמשת המלה 'כיסופים', ויש לה שלוש משמעויות, ששלושתן שייכות הן לעולם האנושי והן כלפי מעלה: א. כסף. ב. בושה. ג. געגועים.

א. כסף הוא תכונתו של העשיר, זה שיש לו. והוא תכונת העולם הבא, עולם הגמול. כסף הוא גמול, הדבר שאליו נכספים, ובו מתענגים ונהנים. מכאן הצירוף הרווח בזוהר 'עידונין וכסופין'. זו תכונת העולם הבא, שהוא בחינת 'יש' (עליו נדרש הפסוק 'להנחיל אוהבי יש'), ובעיקרו איננו הגעגועים כי אם מימושם, ממש כמו שהמלה 'פעולה' יכולה לשמש במשמעות 'שכר הפעולה', בפסוק 'הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו'. וכך מפרש הזוהר את הפסוק, שנאמר בקניית מערת המכפלה, 'ארבע מאוד שקל כסף ביני ובינך':

אין לך כל צדיק וצדיק מאותם העוסקים בתורה, שאין לו מאתים עולמות וכסופין בשביל התורה, הה"ד (שה"ש ח 12) ומאתים לנוטרים את פריו, ומאתים על שמוסרים עצמם בכל יום כאילו נהרגו על קדושת שמו, בהאי פסוקא, דכתיב ואהבת את יהוה וגו', ותאנא כל המכוין לבו בהאי פסוקא, כדי למסור נפשו על קדושת שמו, מעלה עליו הכתוב כאלו נהרג בכל יום עליו, הה"ד (תהלים מד כג) כי עליך הורגנו כל היום, אמר רב נחמן כל המוסר נפשו בהאי פסוקא, נוחל ארבע מאות עולמות לעולם הבא, אמר רב יוסף והא תנן מאתים, אמר רב נחמן, מאתים על התורה, ומאתים על שמסר עצמו בכל יום על קדושת שמו. (זוהר, ח"א קכד ע"ב).

כיסופי לומדי התורה והמתכוונים למסור עצמם על קידוש השם (כר' עקיבא שכל ימיו היה מצטער על כך, בבלי, ברכות סא ע"ב), הופכים לשכר בעולם הבא, ארבע מאות שקל כסף. העולם הבא קשור לבחינה האלוהים העליונה, הנקראת בראשית ספרא דצניעותא: 'רישא דכסופא דכל כסופין' (זוהר, ח"ב קעו ע"ב), המאופיין בצבעו הלבן. ולפיכך נקרא גם 'גלוגלתא דרישא חוורא', שעליו נאמר בראשית אידרא זוטא: 'מניה ירתון צדיקייא ארבע מאה עלמין דכסופין לעלמא דאתי' (זוהר ח"ג רפח ע"א). הצבע הלבן, צבע הכסף, הוא צבע החסד.

ב. בושה. בארמית כיסופא. דומה שמשמעות זו הגיעה גם היא דרך צבע הכסף. אך הפעם אין המדובר בצבע החסד, צבעו של הנותן אלא בצבעו של המקבל, המתבייש

ומחוויר. לבייש בעברית זה 'להלבין פנים'. וכן נאמר (יש' כט 22): 'לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחנרו'. בושה היא תכונתו לא של עשיר אלא של עני, וכך מלה זו מתקשרת לכסף על דרך החיסרון: העני מתבייש כי אין לו כסף. יש בלשון קישורים כאלה, על דרך ההיפוך, כגון, 'לשרש' במשמעות לעקור משורש, או 'להתנכר' במשמעות לא להכיר.

העני מתבייש לא רק בעת בקשתו אלא גם כשקיבל את הכסף. כמו שאמרו חז"ל: 'דאכל מן חברה בהית מסתכלא ביה' (ירושלמי, ערלה א,ה. טור 335). לחם כזה נקרא בלשון המקובלים 'נהמא דכיסופא', לחם בושה, הוא לחם חסד. לדעת הרמח"ל, כדי שלא נאכל לחם כזה לפיכך נברא העולם, על צרותיו ועמלו, והצורך לתקנו.

ג. המשמעות געגועים למלה כיסופים עומדת באמצע בין שני הפירושים דלעיל. המתגעגע חסר אומנם את מושא געגועיו, אבל לפחות מודע הוא לחסרונו ומתקשר לאהבתו באמצעות געגועיו.

זו בחינתו של הצדיק. אולי לקשר כזה התכוון רשב"י התנא האלהי, כשסיפר ביום מיתתו, בתחילת אידרא זוטא:

פתח רבי שמעון ואמר: 'אני לדודי ועלי תשוקתו' (שה"ש ז 11). כל יומין דאתקטרנא בהאי עלמא, בחד קטירא אתקטרנא ביה בקודשא בריך הוא, ובגין כך השתא ועלי תשוקתו, דהוא וכל סיעתא קדישא דיליה, אתו למשמע בחדוה מלין סתימין' (זוהר ח"ג רפח ע"א).

מכאן אפשר ללמוד שקשר זה הוא דו סטרי. לא רק הצדיק נכסף אל הקב"ה, אלא גם האל, נכסף אל הצדיק אהובו, ואליו תשוקתו, ומכאן גם שהוא (הצדיק) בבחינה מסוימת אף מושל בו. כדרכו של מי שאליו מכוונת התשוקה, כמו שנאמר 'ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך' (בר ג 16), וכפי שדרשו חז"ל והזוהר על הפסוק 'צדיק מושל יראת אלהים' (ש"ב כג 3).

הכּוּסֶף לאִחֵר יִכּוּל אִמְנֵם לְהִירָאוֹת כְּחִיסְרוֹן בְּחֻקוֹ שֶׁל הָאֵל הַמוֹשֵׁלִים, אֲשֶׁר לוֹ הַכֶּסֶף וְלוֹ הַזָּהָב. אֲךָ בְּמַחֲשֵׁבָה שְׁנִיָּה מִי שֶׁבְּרָא אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ, בְּהִכְרַח כָּל דָּבָר אֲנוּשֵׁי לֹא זָר לוֹ, וְכֵן גַּם בְּאֲשֶׁר לְכִיסוּפִים, שֶׁהֵם כָּל הָאָדָם, שְׁבַחֵי הָעוֹלָם וּבִיִּסוּרֵי מִשְׁתַּוְּקָק לְגַן עֵדֵן. מִן הַזּוֹהַר נִלְמַד שֶׁאֵף גַּן עֵדֵן הוּא גַם מוֹשָׁא לְכִיסוּפֵי הָאֵל, שֶׁבְּרָא גַן זֶה כֵּן עֵדֵן לְעַצְמוֹ, בְּשֶׁל נִשְׁמוֹת הַצְּדִיקִים שֶׁהוּא נִכְסֵף אֲלֵיהֶם וּמִתְעַנֵּג אֲתָם כְּשִׁיּוֹרֵד הוּא לְגַנּוּ בְּחֻצוֹת הַלַּיִל לְהִשְׁתַּעֲשַׁע עִם נִשְׁמוֹת הַצְּדִיקִים, כְּפִי שְׂרָאִיתִי רַק בְּשַׁבַּת לְפָנַי שְׁבוּעַ בְּמֵאֵמֶר זוֹהַר שְׁלֵמַדְתִּי עִם חֲבֵרֵי מִנְחָם, בְּשַׁעֲרֵי צַדֵּק (סוּג שֶׁל גַּן עֵדֵן):

קודשא בריך הוא קרא ליה גנתא דעדן, דאיהו נטע ליה להנאתיה, וכסופא דיליה לאשתעשעא ביה, גו אינון נשמתין דצדיקייא [...] '[אפריון] עשה לו המלך שלמה' (שה"ש ג 9), 'עשה לו' לגרמיה, אי תימא הא נשמתין דצדיקיא משתעשען ביה, ואת אמרת 'עשה לו', הכא הוא ודאי, בגין דהאי אפריון וכל אינון נשמתין דצדיקיא, כלהו קיימי לאשתעשעא בהו קודשא בריך הוא (זוהר ח"ב, קכז ע"א-ע"ב).

אפשר אומנם שכיסופים עדיפים על מימושם, שכן, לדעת הבעש"ט, תענוג מתמיד אינו תענוג. גם בכיסוף יש חבל, או חלק, הקושר את המתגעגע אל אהבתו. ואולי נכון להסתפק בכך ולהתעשר לפי הכלל 'איזהו עשיר השמח בחלקו' (אבות ד, א). אגב, 'עשיר ושמח בחלקו' משמש גם תואר לקב"ה במדרש תנא דבי אליהו רבה (פרק א).

אבל כידוע דיבורים כאלה אינם מביאים רפאות אמתית ללב הכוסף, שכיסופיו המתרבים מרבים את כאבו ומפחיתים את סיכוייו לזכות בתענוג. האם נגזר עליו אפוא להיוותר עם כיסופים בלבד? לא כך הדבר. אפילו בעולם הזה יכול הצדיק לזכות בחיבור הנכסף אל האלוהות, אל הכסף שלמעלה, וזאת דווקא בעזרת כסף של מטה: כשהצדיק מתחבר אל תלמידיו וחסידיו ודואג לתיקונם הרוחני, אם הם עוסקים בענייניו הגשמיים ומעניקים לו כסף, מחברים הם אותו אל עולם הכיסופים והעושר העליון.

מעצמי לא הייתי מהין לומר כן, שהרי לפי הרווח אצלנו מה לרוחניות ולכספים. אבל כך למדתי מרבנו אור האורות ר' נחמן מברסלב. וכך אנו קוראים בספר שיחות הר"ן סימן כד:

מעלת הזוכה לתן מעות לצדיקי אמת היא גדולה ויקרה מאד מאד. למשל בן שנתרחק מאביו והבן יש לו גיעגועים גדולים מאד לאביו וכן האב יש לו גיעגועים גדולים לבנו. לימים נתיישב בדעתו האב לילך וליסע לבנו. וכן הבן נתיישב ג"כ לילך וליסע לאביו. והלכו ונסעו זה לזה, וכל מה שנתקרבו יותר נתגדל ביותר הגיעגועים שלהם. והיו הולכים ונוסעים זה לזה. דהיינו האב להבן והבן להאב, עד שנתקרבו ולא היה ביניהם כ"א ב' פרסאות לבד. והבין האב בגודל הגיעגועים שלו, שאם יניח עצמו להיות נמשך אחר הגיעגועים לא יהיה לו כח לסבל עוד הגיעגועים של אלו הב' פרסאות. וכן הבן הבין ג"כ שאין לו עוד כח לסבל הגיעגועים של אלו הב' פרסאות האחרונות ואם ימשיך עצמו אחריהם תצא נפשו ח"ו. ויישבו עצמן להשליך לגמרי כל הגיעגועים ולהעבירם מדעתם. בתוך כך, בא אחד עם עגלה וחטף את הבן והביאו לאביו במהירות גדול. כמה תענוג נפלא ועצום גרם זה האיש שהביא את הבן להאב שהיה להם גיעגועים כאלה:

וכן הצדיק שהוא בן להש"י, ומחמת מסך המבדיל נתרחק מאביו יתברך. ויש גיעגועים כביכול להש"י וכן להצדיק לחזור ולהתקרב להש"י. ובתוך שהם מתקרבים

זה לזה עד שהגיעו סמוכים זה לזה ואין ביניהם רק הרחק מעט כנ"ל. והבינו שלגודל הגיעגועים א"א לסבול עוד והסכימו להשליך הגיעגועים מדעתם. כי הוא ית' אמר: האם אין לו רק עסק זה הלא יש לו כמה וכמה עולמות וכו'. וכן הצדיק אמר בדעתו וכי אין לו רק זאת (דהינו גיעגועים הנ"ל) הלא יש כמה עובדות אחרות שצריך לעשות כגון ציצית ותפלין ושאר מצוות. והסכימו להעביר הגיעגועים מדעתם. בתוך כך בא איש ישראלי א' עם עגלה. והביא להצדיק פרנסה ועי"ז קירבו והביאו אליו ית'. כי צדיק אוכל לשבע נפשו [משלי י"ג 25] וזה בחי' והשביע בצחצחות נפשך [ישעיה נח 11]. ונמצא שהצדיק הגדול האמתי זוכה על ידי פרנסתו ואכילתו לבחי' אורות הצחצחות ועי"י אלו הצחצחות נתבטל מסך המבדיל ועי"ז נתקרב הצדיק להש"י. נמצא כמה וכמה תענוג גרם זה האיש שהביא פרנסה להצדיק האמתי שע"ז הוא מביא ומקרב את הצדיק להש"י כנ"ל.

רעיון מפתיע זה הביע ר' נחמן בווארט עז ביטוי על הפסוק 'צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו' (תה' קמה 17), וזה לשונו: 'מתי זוכה הצדיק שיהי' ה' בכל דרכיו... כשהחסיד בכל מעשיו, היינו שאנשיו של הצדיק שהם נקראים חסידים כשהם עוסקים בכל מעשיו של הצדיק' (חיי מוהר"ן, שיחות מוהר"ן, עבודת ה', סימן פה).

משהו מכך מצוי גם במשל הידוע על הלב והמעיון, המשולב בדברי הקבצן השלישי במעשה שבעת הקבצנים. שם מרוכך הרעיון במקצת. ה'איש חסד של אמת', כלומר החסיד האמיתי, אינו יכול אומנם להביא את הצדיק, הוא לב העולם, אל המעיון האלהי, מעיון חיו, כפי שעושה זאת הבעל עגלה בסיפור דלעיל, אבל בכל זאת מסייע הוא לחיבור בין שניהם בהוסיפו ללב עוד יום, שלא ימות היום מרוב געגועים, וקל לשער שיום זה מוסיף החסיד לצדיק בדאגתו לקיומו היום-יומי.

מקור לרעיון כזה מצא אולי ר' נחמן בדברי חז"ל, שלפיהם הדרך הנכונה לאדם פשוט להידבק בשכינה היא להנות ת"ח מנכסיו (בבלי, כתובות קיא, ע"ב).. ואולי ביקש ר' נחמן לקרוא במקום 'להידבק בשכינה', 'להדביק בשכינה' את הצדיק.

ולא רק תלמידים וחסידים, אלא גם בניו של אדם מסוגלים להעלותו מהמצב שבו נכספים פניו מבושה, גם זאת נוכל ללמוד מן הפסוק דלעיל, 'לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו', וזאת לפי ההמשך, הפסוק הבא, המזכה את הילדים במצווה זו: כי בראתו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו'. ואכן הזוהר מפרש זאת כך:

הכי אמר בוצינא קדישא, חוור דא אברהם, דאתלבן בחוורא דנורא, סומקא דא יצחק ודאי, ירוק דא הוא יעקב דקיימא בין תרין גוונים, וכתביב ביה ביעקב (ישעיה כט כב) לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו, דהא כל ערסיה שלים הוה, והכי הוא,

לא עתה יבוש יעקב, לאתחזאה בגוון סומק כיצחק דנפק מניה עשו, ולא עתה פניו יחורו, כאברהם, לאתחזאה בגוון חוור דנפק מניה ישמעאל, אלא נטל גוונין לאתעטרא בהו על אבהן דיליה, ובאלין לבושין מתלבשת קשת בשעתא דאתחזי קמי מלכא. (זוהר ח"ג, רטו ע"א-ע"ב).

הקשת המתלבשת בגווניה היא השכינה הנצבעת בגווני שלושת האבות שמעליה. מצד עצמה אין לשכינה גוונים כלל, והיא דלה וענייה וכסופה. אפשר לשאול, איך תקבל השכינה מלמעלה, והרי זה נהמא דכיסופא, לחם חסד הגורם לבושה. ואפשר להשיב, גם השכינה, כנסת ישראל, אינה מקבלת סתם, אלא בניה, עם ישראל וצדיקיו גורמים לה להתמלא למטה, בבחינת מים נוקבין, ואז מתמלאת היא גם מלמעלה. זה הרעיון הנפוץ והחשוב כל כך בקבלה, של אתערותא דלתתא הקודם לאתערותא דלעילא, מעשי התחתונים, הגורמים תיקון בעולמות העליונים והתחתונים.

אם כך, אפשר גם שכיסופינו ותפילותינו יסייעו להחלמתו של הרב מנחם, הגם שברוך השם, עשיר גדול הוא. כי אין כמוהו שמח בחלקו, בלא קשר לגודל ההכנסה, וגם תלמידים וחברים נאמנים יש לו, כפי שאנו רואים, ואף הבנים, בלי עין הרע, מצויים במעשיו. בהיותו עשיר בעולם הזה, אין הוא צריך כרגע את העולם הבא, זה יחכה בעזרת השם, עד שיבוא יומו הנכון, כלומר עד שישלים מנחם את תפקידו ופועליו.

ואף להתערות מלמעלה מותר לקוות, דומני שגם מנחם בהיותו קשור ומקושר ומחובר כולו לעולם הזה, בקשר אחד מתקשר הוא אל הקב"ה. בזאת נוכחתי מהתבוננות בתפילתו, שיש בה תשובה ניצחת על דברי ר' שמעון (אבות ב, יג. יש מיחסים זאת לא לר' שמעון בן נתנאל אלא לרשב"י), או לפי נוסח אחר, על דברי ר' אליעזר הגדול (בבלי, ברכות כח ע"ב), שטען שמי שעושה תפילתו קבע אין היא רחמים ותחנונים שהרי תפילת מנחם היא גם קבע, חוק ולא יעבור, תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם.

לאחרונה למדתי עם אנשים מקהילת תקוע, קהילתו של מנחם, על ציון קבר הרשב"י את המעשה הזוהרי, המסופר במדרש הנעלם לבראשית הנדפס בזוהר חדש, על רשב"י שחלה ועלה לעולם הבא, ושם למד לקח שנוגע לשמירת סודות וראה שם את מקומו המיועד לו עם הנביא אחיה השילוני. מעשה זה נרמז גם בדברי רשב"י בראש אידרא זוטא, המספר שאחרי עלייה זו האריכו לו לרשב"י את חייו בעולם הזה, עד היום הראוי, שבו מיצה את כל תפקידו בעולם, ועלה בשמחה ובעושר אל החיים האמיתיים שבעולם הבא. להארכה כזאת גם היום אנחנו מייחלים.